Povijest jednog sukoba – *In totaliter*

Stipe Kljaić, Vječni Treći Rim: uzroci rusko-ukrajinskog rata. Zagreb: Feldman & CO., 2025, 207 str.

Knjiga predstavlja zbir od 15 eseja koje je dr. Kljaić tijekom 2024. godine izložio na predavanjima održanim svojim prijateljima, kolegama i stručnoj javnosti u neformalnoj Akademiji „*Antemurale Christianitatis*" i to svaki mjesec po jedno predavanje pod blok-naslovom „Ruske teme". Nastala je kao plod njegovog dugogodišnjeg zanimanja za rusko-ukrajinske odnose potaknutog velikim dijelom i druženjem s njegovim prijateljima prof. Ivom Bancem i Jevgenijem Paščenkom, ukrajinskim filologom, povjesničarem i diplomatom, koji su ga po osobnom priznanju poticali na čitanje znanstvene i beletrističke literature i usmjerili prema problematici već tada užarenog europskog Istoka.

Svjedočimo da su se od početka rusko-ukrajinskog rata u našim vodećim nacionalnim medijima pojavili broji analitičari, političari, i politolozi, no nikada povjesničari takvoga znanstvenog profila i poznavanja teme poput dr. Kljaića koji jedini mogu dati cjelovitu sliku tog sukoba. Ne postoji u našoj literaturi bolje tumačenje uzroka ovog sukoba kojega autor podastire u analizi ukrajinsko-ruske srednjovjekovne, moderne i suvremene povijesti, odnosno u realnoj gospodarskoj, političkoj i idejnoj stvarnosti.

Knjiga svjedoči da se bez upućenih povjesničara i njihovih ozbiljnih istraživanja ne može razumjeti suvremena povijest. O tome svjedoči Margaret Thatcher, koja je u svojim memoarima *The Downing Street Years* objavljenim 1993. godine iznijela svoje svjedočanstvo da čak ni njeni najoptimističniji sovjetolozi nisu ni izbliza predvidjeli da će kraj Sovjetskog Saveza nastupiti tako brzo. Jedini, koji su tada to predvidjeli i to s priličnom točnošću i koje pad Berlinskog zida nije iznenadio, bili su prema njenim riječima, upravo povjesničari.

U navedenim esejima provlači se nekoliko autorovih nosivih teza, a temeljna je ona da će se buduća kronologija suvremene povijesti morati podijeliti na svijet prije i poslije ruske invazije na Ukrajinu, jer da je ona stubokom promijenila izgled svjetskog poretka. Kao prijelomnicu, kao povod, nikako kao uzrok rata, temeljito analizira posljedice Euromajdana, masovnog prosvjeda protiv ukrajinske vlade Viktora Janukoviča 2013. godine, koji je doveo do njenog pada i označio odmak Ukrajine od sovjetskog naslijeđa, pa ga je usporedio s rušenjem Berlinskog zida. No pravi uzrok, uvjerljivo vidi u tome što je Ukrajina ključna zemlja na obrnutom putu prema obnovi područja Sovjetskog Saveza kome po autorovim riječima smjera neosovjetski usmjereni ruski režim. Ukrajinski otpor po njemu predstavlja trajnu unutarnju prijetnju ruskom političkom modelu i duhovnom karakteru. Velika je vrijednost knjige što autor svjedoči o izbrušenom povijesno-nacionalnom identitetu Ukrajinaca, oblikovanom s jedne strane u dodiru s katoličkim i protestantskim Zapadom, a s druge, jednim izraženim ratničkim etosom naroda s granice, iskovanom u borbama ukrajinskih kozaka s moćnijim susjedima od Osmanlija i Tatara do Poljaka i Rusa. Ta je otpornost u ovom ratu, i brojnim ratovima prije njega došla do punog izražaja. Drugim riječima da je ukrajinski narod živa realnost koji ponajviše zahvaljujući svojoj zapadnoj poputbini i povijesnom iskustvu uspješno odolijeva agresiji. Štoviše, da ruska invazija na njenu bivšu ključnu Republiku predstavlja nastavak Hladnog rata u smislu obnove ruske moći na euroazijskom prostoru te da je upravo Euro-azijanizam temeljna

geostrateška i ideološka odrednica ne samo Putinove, nego i carističke i sovjetske Rusije protegnute, preko dva kontinenta.

U navedenim poglavljima autor nas pobliže upoznaje s povijesnom perspektivom sukoba u koji nas početno uvodi analizom rusofilije hrvatskog svećenika i teologa Jurja Križanića. Pri tome spominje Vinka Pribojevića i Mavra Orbinija i njihove znamenite rasprave u kojima se po autoru miješaju elementi naivnog očekivanja da će se ukrajinska crkvena unija proširiti na čitav pravoslavni istok, i da će Moskovija, tada mlada sila u usponu nakon oslobađanja od tatarske vlasti, pomoći olakšati nezavidan položaj hrvatskog naroda okruženog Turcima, Mađarima, Nijemcima i Latinima. Veliku zabludu ideje slavizma prati i preko nastojanja Eugena Kvaternika koji je išao u Rusiju nadajući se pomoći za hrvatsku nacionalnu nezavisnost, Radićeve ideologije i pokreta koji se napajao ruskim narodnjaštvom 19. stoljeća, te preko Krleže i Cesarca i brojnih drugih pristaša „crvenog oktobra". Minuciozno i otvoreno analizira titoističku i neokomunističku prorusku hrvatsku političku scenu s uporištem na Pantovčaku. Naravno, predstavlja i hrvatske protivnike sovjetskog i neosovjetskog samodržavlja, kako one u liberalnoj tako i katoličko-konzervativnoj hrvatskoj političkoj tradiciji poput Josipa Horvata, Filipa Lukasa ili Iva Banca naglašavajući da premda su se svi oni odgajali na velikim kršćansko-humanističkim idejama Tolstoja, Čehova, Dostojevskog, Berdjajeva i Solovjeva, da je njihov zapadni duh zazirao od ruske komunističke i postsovjetske realnosti.

Ključ zablude slavizma i trajnog programiranog sukoba sa Zapadom dr. Kljaić vidi u ruskom mitu o „Trećem Rimu" kojega drži glavnom preprekom u privlačenju Rusije svakom obliku zapadne modernizacije i pogotovo demokratizacije. Tu se, po autoru nalazi temeljni razlog sukoba. U Rusiji je oduvijek, bez obzira na ideologiju i gospodarski sustav vladala autokracija s ciljem osiguranja državne kohezije i imperijalne ambicije. Prozapadno političko sjeme posijano za vlade Sergeja Wittea, Veljačke revolucije 1917, i Jelcinove uprave nikada nije dalo očekivane plodove. Naprotiv, Ukrajina je bila i jest toliko demografski raznolika da ne trpi autoritarni obrazac te je prirodno okrenuta demokratskoj političkoj raznolikosti. U njenom nacionalnom kodu postoje snažni kulturni, vjerski, politički i povijesni elementi koji je čvršće od Rusije, vežu za Europu. Dok je Zapad od Križanića do autora „Kraja povijesti" Francisa Fukuyame sanjao o preobrazbi Rusije iz ratničke u prosvijećenu, mirnodopsku i prosperitetnu državu okrenutu miru i blagostanju, autor naglašava da se preuzevši teret nepovjerljivog i zatvorenog grčkog Bizanta trajno usmjerila prema nepovjerenju i otporu katoličkom i protestantskom Zapadu. Takav je državni program najbolje sažeo poglavar ruske pravoslavne crkve, metropolita Jeremije II. 1584. godine na krunidbi ruskog cara Feodora I. rekavši: „Stari je Rim srušen Apolinarovom herezom; novi Rim, Carigrad, pao je u ruke turskih nevjernika; uzdigao se treći Rim Moskva, koja je stup prave vjere. Dva su prva grada Rima pala, na noge se digao treći, četvrti nikada neće postojati".

Četiri eseja autor je posvetio promišljanjima nekoliko naših suvremenika, nedavno preminulih: Aleksandara Solženjicina, Mihajla Mihajlova, naročito Iva Banca, koji je prošlog desetljeća zasigurno postao najoštriji javni kritičar širenja ruskog utjecaja u Hrvatskoj. Neumorno je i prije ruske agresije na Ukrajinu, upozoravao na opasnost Putinova režima za sigurnost Europe, posebno istočne i srednje Europe i zapadnog Balkana, svjestan svih slabosti zapadne politike, sporosti i inertnosti europskih institucija i njezinih nedoraslih lidera, podjednako američkih i europskih, da se na adekvatan način suprotstave ruskoj ambiciji. Kao plodno tlo ruskog prodora u Hrvatsku u knjizi se spominju jake strukture

starog režima iz vremena Jugoslavije i njihova političko-gospodarska uporišta u energetskom i bankarskom sektoru. Danas možemo posvjedočiti da se Hrvatska vlada zasad uspješno odredila prema tom kapitalu, suprotstavivši mu projekt LNG terminala u Krku, te potporom onih najnovijih američke Južne plinske interkonekcije i Pantheona na Banovini. No kulturološki izazovi poput srpskog sveta kojega autor vidi kao kopiju istovjetnog ruskog projekta usmjerenog na ideološku kolonizaciju hrvatskog društva, ostaje i nadalje izazov okrenut rastakanju hrvatske pro-zapadne politike i kulture.

U eseju o rusko-srpskom disidentu i zadarskom asistentu Mihajlu Mihajlovu i svjetski poznatom Aleksandru Solženjicinu koji su u emigraciji u Americi vodili intenzivnu debatu o budućnosti Rusije autor naglašava njihovu kritičnost prema boljševizmu, no i duhovnu privrženost ruskom pravoslavlju pri čemu je Mihajlov smatrao da je švedska socijaldemokracija najbolje rješenje za Rusiju dok je Solženjicin ostao dosljedno na antizapadnim nacionalnim pozicijama, optužujući i boljševizam kao strani europski antiruski proizvod.

Osobito su značajne spomenute autorove usporedbe navedenog rata s onim u Hrvatskoj. U knjizi ističe brojne paralele: teritorijalno širenje kao političku filozofiju ruske i srpske države, stratešku važnost Ukrajine i Hrvatske za oživljavanje bivših federacija, brutalnost vojne agresije, nepriznavanje realnosti u smislu negiranja Ukrajinaca i Hrvata kao formiranih naroda, politiku posramljivanja obaju naroda koja ističe potrebu njihove defašizacije i denacifikacije, pobunu manjinskog stanovništva i formiranje „krajina“, te zajedničke rusko-srpske aspiracije oko očuvanja (neo)komunističkog naslijeđa sovjetizma i titoizma.

Dragocjen je i esej o Ukrajinskom proljeću u kojem dr. Kljaić pobija vrlo rasprostranjeno mišljenje, prisutno na Zapadu, da Ukrajina snosi veliki dio odgovornosti za rat, da je sukob izbio zbog ukrajinskog približavanja NATO savezu na poticaj Zapada, a da je taj zahtjev inicijativa uske elite bez širokog uporišta u narodu. Drugim riječima rat su pripisali nerealnim ukrajinskim ambicijama koje nisu vodile računa o stavu Rusije i njenoj osjetljivosti prema vječno prijetećem Zapadu. U autorovom odgovoru ovakvom stavu krije se najveća vrijednost knjige, a ona se sastoji u tezi da ruska invazija na Ukrajinu nije stvar jedne političke odluke nego slijed razvidnog povijesnog determinizma duboko ukorijenjenog u ruskoj političkoj tradiciji, točnije posebnom mjestu Ukrajine u ruskom nacionalnom mitu. S one pak druge, ukrajinske strane, autor vidi njihov otpor kao posljedicu prirodne težnje jednog starog i suverenog naroda, povijesno okrenutog Europi, za vlastitom političkom sudbinom, koji se nije želio zadovoljiti statusom „podčinjene države“ koji mu se nudio sa Zapada. Braudelovski rečeno putanja ukrajinsko-ruskog povijesnog razvoja i njihovi međusobni odnosi dugog su trajanja, puno su duži i složeniji nego na primjer oni stečeni u 70 godina hrvatsko-srpskog iskustva. To je pak iskustvo u oba slučaja išlo prema ruskom, odnosno srpskom napadu kao odgovoru na svaku prijetnju ukrajinske odnosno hrvatske nezavisnosti. Doista slučajevi savezništva Ukrajinaca protiv Rusa sa švedskim kraljem Karlom XII., uspostava njihove nezavisne države 1917. godine, pokušaj njihova zatiranja Staljinovom politikom *Gladomora*, njihovom suradnjom s Njemačkom u ratu protiv komunizma, dokazuju neprijepornu ukrajinsku putanju prema samostalnosti nakon što su za Romanova sredinom 17. stoljeća dospjeli pod rusku vlast. U poglavljima o zloporabi ukrajinske povijesti, o ideologiji Putinove Rusije, o njenom oligarhijskom kapitalizmu, kao nastavku tradicionalnog boljarskog carističkog i komunističkog modela vladanja dvorske elite na čelu s carem, u onom eseju o nepovratnoj kompromitaciji antifašizma, koji i nas bolno pritišće, u onom o triježnjenju tradicionalnog katoličkog ekumenizma nakon ruske agresije na Ukrajinu te o protueropejstvu Dostojevskog, bez kojeg je prema Kissingeru,

nemoguće razumjeti Rusiju – autor podvlači prirodan zaključak kako je za kremaljsku elitu od Romanova do danas samostalan put Ukrajine neprihvatljiv. Ona je prije 1990. godine preko svojih satelitskih režima nadzirala pola Europe, a sada im je strateški najvažnija bivša sovjetska republika, njihovo povijesno ishodište, njihova poljoprivredna i industrijska kralježnica, odakle su moć crpile i carska i sovjetska Rusija, njihova zaštitna zona, jer se Rusija brani prostorom, izmakla kontroli. Drugim riječima, bez Ukrajine nezamisliv je status Rusije kao velike sile, nametanje ruskih interesa u europskoj i svjetskoj politici.

Zaključno ističemo, da se u cijeloj ovoj kompleksnoj i neizostavnoj knjizi najviše doima usredotočenost autora na ukrajinsko nacionalno biće, njegovo nacionalno izrastanje i posebnost, njegov oslonac na zapadnu katoličku tradiciju odakle crpi snagu za svoj, u povijesti rijetko zabilježeni otpor. Unatoč upozorenju na potencijal globalnog uništenja, u tom otporu autor crpi zrake optimizma. I doista, svjedočimo izrastanju Ukrajine u vodeću europsku vojnu silu čije ratno iskustvo i proizvodna dronova i raketa mijenja ratnu paradigmu i polako nadmašuje europske ratne potencijale. Autor razvidno predočava da danas Ukrajina brani Europu, mnogo više nego što ona brani Ukrajinu. Ovaj je otpor blagotvoran ne samo kao obrana od neposredne ruske agresije nego jer nam daruje vrijeme i nudi priliku da se saberemo i ponovno vratimo u svoje središte. Jer čitajući ovu knjigu nameće se pitanje koliko bi opterećena brojnim pitanjima današnja paralizirana Europa koja vjeruje da ne postoji istina, da je svaka hijerarhija sumnjiva, da je svaka institucija opresivna, da je svaka norma nasilje, da je svaki identitet umjetan i nepravedan, da je svaki došljak vrjedniji od onoga koji ovdje stoljećima živi, da je pravo na ubijanje nemoćne djece temeljno ljudsko pravo, da nije vrijedno braniti niti prenijeti vlastitu baštinu te da nije moguće dati odgovor na pitanje što je žena, bez ukrajinskog štita mogla izdržati. I zato joj je govor američkog potpredsjednika J. D. Vancea u Münchenu u veljači 2025. mnogo više zasmetao, nego onaj Putinov u istom gradu i na istoj konferenciji 2007. godine.

Knjiga dr. Kljaića temeljno je polazišno štivo za promišljanje o suvremenom svijetu i najbolja potvrda važnosti povijesne znanosti za razumijevanje suvremenih događanja. Knjiga je dragocjena jer nam pokazuje da bez povijesne svijesti nema uspješnog državništva. Najbolji nam primjer pruža Winston Churchill koji je bio duboko pod utjecajem Edmunda Burkea, i koji je proveo cijeli svoj život boreći se za očuvanje zapadne civilizacije od uništenja. Njegovo je državništvo duboko oblikovala Gibbonova *Povijest propadanja i pada Rimskog Carstva* (1776 – 1789) te proučavanje povijesti Bizanta kao ključne geopolitičke veze između Europe i Azije. Dok je zapadni identitet raspada pod pritiskom ideoloških apstrakcija i birokratskog menadžerizma, dosadašnje knjige Stipe Kljaića, a posebno ova posljednja u nizu, potrebne su nam kao usamljeni, ugroženi spomenik razboritosti koja drži da uređena sloboda zahtijeva i poštovanje prema prošlosti i opreznu prilagodbu. U takvom svijetu uređene slobode ima mjesta i za Ukrajinu i za Rusiju.

Josip Vrandečić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

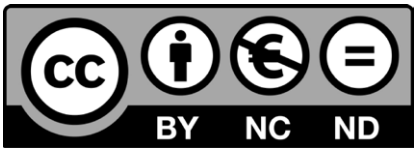
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.